

~~К. 5717~~
~~7173916~~
~~1980~~

ДВОНИ Ч ШЛЯХИ

1928

Поезії: І. Цітович, В. Поліщук,
О. Лан, Л. Піонтек.

Проза: В. Чапля—*Братов'я*.
В. Вільховий—*Небояни*. Кость
Котко: *Сонце поза мінаре-
мита*

Статті: І. Ізотов—*До ха-
рактеристики творчості*
О. Кобилянської. Г. Коваленко
Коломацький — *Дніпрова*
Чайка. П. Г.—*Шарль де-Кос-
тер*. М. Ткач—*Червона армія*
і майбутня війна. М. Лозинсь-
кий—*З міжнародної полі-
тики 1927 р.* К. Сліпко-Моска-
льцов — *Радянський худож-
ник і мистецька спадщина*

N 2

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

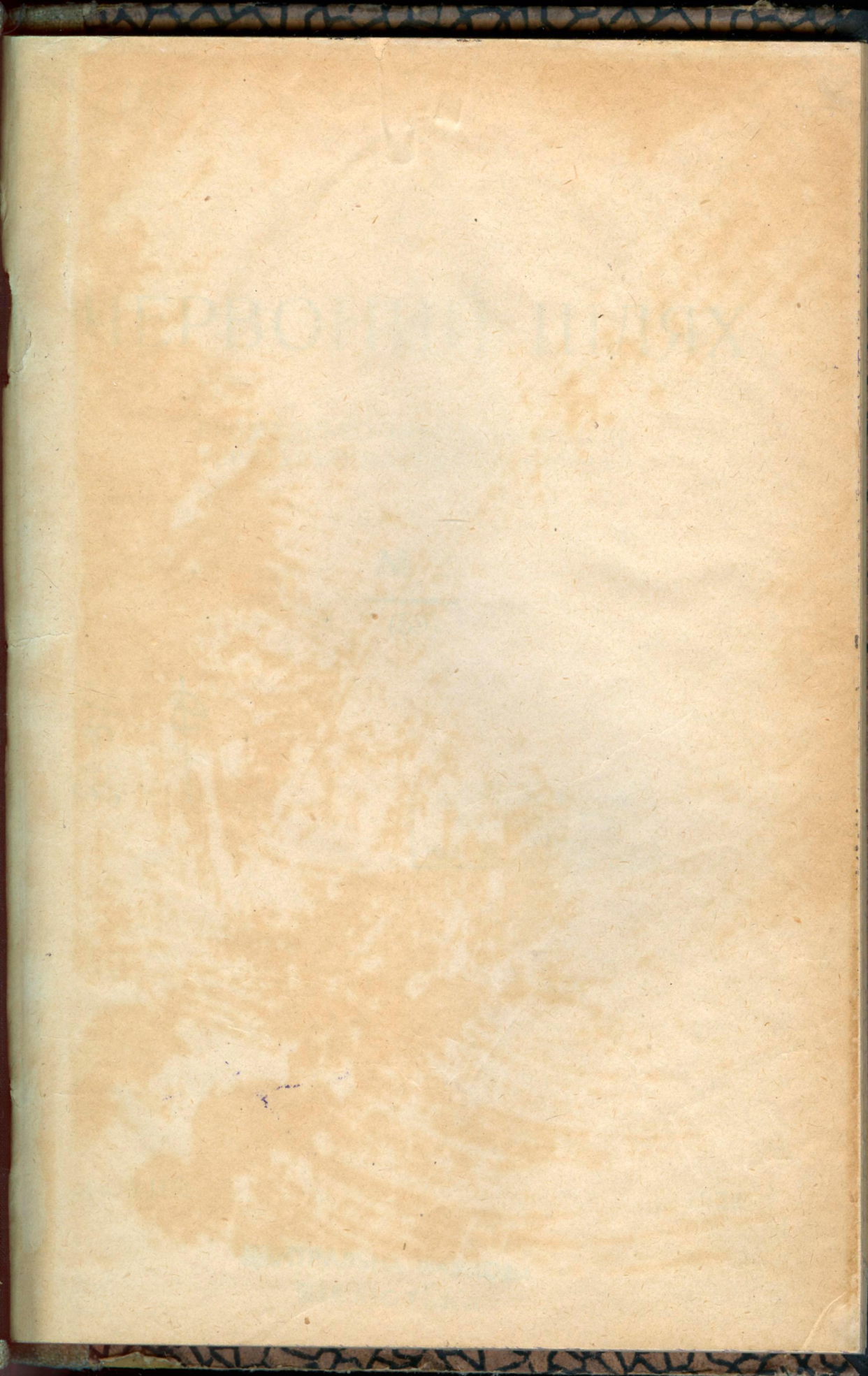
V.N. Karazin Kharkiv National University

00346079

1

X

181

K 5817

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І ЛІ-
ТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2

(59)

~~1545~~

~~154~~

ЛЮТИЙ

1928

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

59

ЗМІСТ

	Стор.
А. Цитович.— Колумб. Поезія	5
В. Чапля.— Братов'я. Матеріяли до повісти	7
В. Поліщук.— Радек і Роза. Поема (закінчення)	29
В. Вільховий.— Небояни. Оповідання	39
О. Лан.— Вітер. Поезія	72
Л. Піонтек.— Поезії	73
Кость Котко.— „Сонце поза мінаретами“	74
І. Ізовов.— До характеристики творчости О. Кобилянської	80
Г. Коваленко - Коломацький.— Дніпрова Чайка. Спогади	93
П. Г.— Шарль де-Костер	99
М. Ткач.— Червона армія й майбутня війна	104
Проф. М. Лозинський.— З міжнародньої політики 1927 р.	112
К. Сліпко - Москальцов.— Радянський художник і мистецька спад- щина	125
Хроника	140
Бібліографія	148
Серед книжок	162

1900
H. 58 17

І. ЦТОВИЧ

КОЛУМБ

...І вже одчай всім серце простромля.
Співає в грудях пісня хвиль обридла...
О, де ти тепла, рідна - рідна —
Земля!... земля...

Навкруг бурхає океан —
Підводиться — обрушує безодні...
...І — маряться сплегіння рук - ліан:
Земля... мо' тут? сьогодні?..

Матрос бунтує: „Кари! кар!к—
чортовій матері проклятий людоморе!
Ще розмовляти з ним! за карк—
І — в море!

„Без сну, без їжі, без жіноцтва... чорт!..“
(Опукло — в шквал міжпарусне міжперся)...
Став. Вигляда. — Аж перегнувсь за борт, —
Рукою дужою на обрій сперся.

Напруджує орлиний зір:
О, хоч би марево там в далені!..
Він вірить.
Не треба марев! чітких зор — сузір!
Варту перевірить...

(Зламаться б гнівно цим бровам,
Заграти б щоглам, як мітичним арфам)...
Й — останнім вже зусиллям волі:
Вам
Наказую — морів шукач — вам!

Земля повинна бути! —
Повинна! — раз ми вірим. (Вперся —
В чардак). — Гей, підберись — і в путь!
(Тремтять міжперся).

(Дзьобата віра тьмаву простромля).
В путь! Відгорнись історії сторінко.
Й враз — радісно і дзвінко:
— Земля! Земля!

* * *

Я в хаосі шукань, я в повіді мелодій.
 Не краду з книг і вуст слівець немов той злодій—
 Й вам неокласики, не втну (хоч би й здолав)
 Пеон гекзаметром — в сто дев'яносто глав:

Я жду — я пісні жду (бо не поїв ще жданок),
 Щоб на горище ю — мишві тій на сніданок —
 Онук мій не одніс; яка жила б віки —
 Щоб нею пахкали авто й паровики.

Я хтів би часу дух в гнучкім відбить верлібрі:
 Співать не „нечго“ й „даль“ (чи колір пер колібрі),
 А захват і красу розбурханих повстань!
 А велетенською динаміку зростань!

Хай буде спів мій — клич! Хай буде спів мій — криця!
 „Рельсопрокатно“ хай по нервах спектр искриться.
 — І хай дзвенить віки — мов статуй бронза й мідь —
 Папір, що вила на нім рядки ці — їдь.

ІЗ ЦИКЛЮ „РОМАНТИКА ЧАСУ“

Густо в скверах запахло, весінью!
 (Вітре, землю пестінням знесиль).
 В синь світанку тривожно і синьо
 Усміхнувся Блакитний Василь...

Щось од паху нового сторіччя
 В рухах кленів: рубнули з плеча!..
 Ніч - Зорино! розвий огнестріччя,
 Пломінь ранку роздмухай в очах...

А коли зашуміло в робклубі
 (Й хлюпнув натовп мов колосом лан) —
 По новому — тривожно голубив
 Ї душу — Блакитний - Еллан.

Мов би в повінь весни в каламутню
 (Серцю в такт — перебоєм серця) —
 Так у юрму ввійшла у могутню —
 Не вклонила лиця.

— Товариство! — тривожна і бліда: —
 По весняному буйно здійсьним
 Все, що нам Василь заповідав —
 Все — про що тільки — снім...

О, як гаряче й буйно казала!..
 (Справді капала кров'ю в пітьму), —
 І завмерла схвильована зала
 Колективним: прийму!

с. Ядлівка

В. ЧАПЛЯ

БРАТОВ'Я

(МАТЕРІЯЛИ ДО ПОВІСТІ)

Приїхало до матері да три сини,
три сини вояки, да не 'днакі.

П. Тичина

Гарячий варстатний гармидер, що від його голова йшла обертом, взяв раптом спадати, ущухати,—і тоді серед тиші пішов угору десь ізнадвору довгий та баский гудок: це дев'ята година. Коротка перерва на снідання.

Ливарники, що купалися в поту та у вогняній обзолоті, кидали свої довгі коряки, лишали опуки непотрібно, бо руки вже встигли натрудити, і поволеньки, несучи одсвіти своїх печей на голих до пояса спинах, на плечах, сходилися до переділу між двома цехами—ливарним та механічним. Фрезерники спиняли свої варстати, заціплювали їх, щоб не хурчали,—та й собі йшли, розминали відстояні ноги, вшодували ліктями та кулаками.

З боку у праву обстінь ущухав особливо крикучий цвяховий цех.

У переділі обїдала частина робітників: купами сідали люди підобідувати; сірі, як степові дрофи—всі були обквацянні киптявою—приском та їдкими мастями; тільки білясті баньки їм гаряче блискали та білили зуби, коли гриз которий свій сніданок.

У кожного не червона вже, тільки брудна-замашчена хустка, з неї завинятко, у якому чи яйце, або двоє, чи холодної печені кришеник та, звичайно, окраєць хліба білого.

Червоні хустки—це традиція...

У цім переділі був „червоний куток“,—і просто на чорній задимленій стіні висіли прибиті, у три боки пристінно розхилені портрети діячів і письменника—Леніна, Шевченка, Рикова, наче давні, полуплені образи в черв'ячій хаті—і написи відповідні, сумні речі. Були, що правда, і такі написи, що глаголали про те, як колись-то буде...

У кузні було гаряче та іскряно позавміру, і вогонь у горнах, у вагранках—скрізь червоними омахами вихвачувався, у вічу пашів, а мінлива гра вогнистих кольорів одлискувала на трьох портретах; вилиці на виду в Леніна лисніли міццю твердою.

Звідси, з цього переділу розкотилась була по-між цехами чутка, як легенда,—лиха позлодійка на головного інженера, Хемікуса.

Це ніби то було об великодних святах, на другий день, чи що коли всі цехи аж гули, дзизчали та двигтіли з напруги—коли кожен цех був не цех із скляним дахом угорі, а гараж, який от-от мав зірватись і полетіти—наче літак, рвучкий та непогамовний. Тоді наче б то випадком випало було таке, що інженер Хемікус, Вільгельм Вільгельмович, опинився був у цім переділі сам-самісінький, віч-на-віч із портретами—інженер, ужиткова людина.

У вікно велике, цехове видко було інженерові місто, велике, колось губерніяльне місто на горі із дивовижним шпилем собору. Він

міг догадуватися, інженер, що такого часу там на місті гучить, мабуть, геть-то урочисто золота мідь у соборі, б'ється далекими оддзвонами—і мовкне на околиці.

З Вільгельма Вільгельмовича була людина старого світу, нового світу його душа не приймала. Отже й набігло йому серце, він обернувся, зціпив кулаки, як кістяні китиці, та й показав їх Ленінові, що в його лице ненавидне, монгольське. Сива його еспаньйола трусилася від бурхливого гніву. Але не спосіб же було зігнати отак злости,—так бо тільки нищечком від матери може сваритися дитина на страшного „бозю“, зовсім мала дитина. Невже він не міг цього знати, інженер?

Жеста цього підглядів цеховий сторож Ганчар Клим, що так само випадково нагодився був на це у переділї. Йому й досі у помку було, що він тоді подумав був: „А от же скільки людей думають, що він красивий. Скільки людей—гай-гай“.

Давніш старий Ганчар залюбки розповідав про цю пригоду всякому і принародно, але згодом став уже прикусювати язика—коли поблизу проходив або сам Вільгельм Вільгельмович, що відсвіжів знову, або ж траплявся хто із-між його прихильників: краще, мовляв, мати тую думку про себе...

Ілько Рябокінь прийшов із цвяхового цеху, бо в його була справа: мав він піти до цехової контори, яку тут же в переділї заскляно білястим, непрозорим склом, і сказати, що йому цього місяця неправильно обраховано доробок—зроблено помилку і, як роблено заплату, недоплачено.

Мав би він стати кінець столу, де працювала баришня Наташа та й викласти свою справу—приторкуючись до столу злегка пальцями... А попереду він смикне легкі із дикту двері. Він ясно уявляв—коли він скаже:

— Товаришко... здається...

Ні, він такечки ніколи не скаже—бо баришня Наташа відкинеться грудьми від столу, скине на його вишневими з сухозліткою очима, пригладить своє підрізане та розсипчасте волосся рукою, наче муху обганяючи—легко—і здивується: це, виходить, тую помилку зробила вона?

— „Здається...“ За „здається“ грошей не платять. Ви який номер робите? Двадцятий? А мало це означати таке, що піди, мовляв, до голови по розум, в істоті—образливе. Та й іще раз подивиться:

— Ви—Рябокінь?

Пильненько отак подивиться, затопить погляд в його сірім заблуканім погляді, умісне затримає, на спиток візьме. О, скільки вже раз вона при всякій нагоді запитувала його отак, неначе не втямки їй, що з його завсідги був Ілько Рябокінь—Ілюшка. Цим довела його до такого стану, що він уже зовсім не годен був їй відповідати як-небудь. Сказати б, недавно знайомі, так ні ж...

— Ви Рябокінь? А чого в вас чудне прізвище?

Перерва вже була на-скінчу, а Ілько стояв і вагався, чи йти. Поперечна тінь перейшла йому через голову, чудним розпачем залящали ретязі підойми угорі, спускаючи на ковалдо розпечену штабу, паровий молот глибоко вгроз у крихку, червонобілу залізяку—і знов засюрчали коліщата під скляною стелею: підойма поповзла далі; під стелею рейки...

Ливарники брали свої з довгими держаками коряки, виважували їх у руках і на всі боки хрестили ними. Запалав чавун у опуках, його взяли розносити порціями, розливати. З механічного дужче вдарив дух мильної води, затуркотіли знов повизкуючи верстати, запахло верченням, струганим, довбаним, пиляним залізом. Заяскріли свіжо-нарубувані гайки, як червоні намистини.

Ілько стріпнувся, випустив з руки клямку, що за неї вже взявся був, щоб іти до контори, і вимахнув назад себе рукою. Його довга та гнучка постать якось розпачливо зів'яла і опустилась униз. „Дурилко“ спалахнув гнівно, „любов“...

— Ти! пістон! — гукнуло щось крізь трахкіт. Розмовляти вже трудно було. Пі-сто... хе, хе.

Перед Ільком стояв старий Ганчар і перекрикував старечим глухим голосом брязк, визк, гупотняву. Не перекричати ж йому во-вік, старому чоловікові... Де ж таки? Адже ж із його був уже робітник аж ніякий, зовсім знемощений! І ходити рівно уже він неспроможен був; як стояв, перехняблювався усією постаттю.

Заклавши старий у кишені своєї полатаної куцини руки, стояв перед Ільком, робив усміх одним вусом і одним оком.

— Га-а, — гукнув, — чи чуєш ти, ні... пістон... Кажеш, віхола на дворі? Га?

Ілько одрік, що не знає: як ішов зранку, було тільки слизько... Мовив і прислухався: показалося, що скляний дах обвалюється, відскочив убік; на місце, де він стояв, упало розбите скло.

Ого, добре слизько! Він, Ганчар, колишній цвяхар, а тепер сторож, добре знає, що то за слизько: ві-іхола на дворі, аж реве! Ну-у-віхола!..

Як була революція — отоді віхоли були!

А людей скільки тоді вигибло, йому син ізгинув тоді: найшли тільки чобіт, а в чоботі нога вигризена, як долотом видовбана...

Ілько, що попервах був тільки насобився, затремтів тепер від раптової зненависти: скільки раз підвертався вже цей гомонючий дід не до речі! І все з тією самою історією загибели його сина...

Хіба колишнє товаришування з його сином дало йому право в'язнути отак настирливо?

— Не знаю... нічого, — гукнув що-сили Ілько і порвався йти вже. Аж тут із контори вибігла Наташа з паперами в руках: на підпис. Милі, розсипчасті кучері і милі особливі якісь пахощі...

— Ах!

Зразу показалося було, що вона хотіла щось сказати Ількові, але назустріч їй ішов Лінде, завідатель цеху цвяхового, який зустрів її широким рухом і вона посміхнулась до його. Вона відхилилась красовито, показалося, наче вона відвела завідателяву руку своєю рукою та й положила його руку собі на кульшу. І повернувшись отак обойко пліч-о-пліч та рука до руки, увійшли до контори.

Ганчар кивнув головою слідком за ними.

— Теж пістон, — гукнув, — хоч сам із нашого брата, з робочих, а тепер, як кирпу гне... високо несеться....

Мовивши це, Ганчар жовчно, злобливо плюнув. І вдивився Ількові в лице, з нездоровим блеском ув очах — заласно по-старечому; голене кістляве підборіддя, як сухий кулак, уперед послав та й вилаявся неподобними словами...

Ілько відскочив від його, як від тії гадини: йому стало ясно, що і цей старий бачить його люблену дівчину голою. Зробилося гидко...

Бувши Ілько при варстаті вже, оглушений цокотнявою, думав іще про Наташу. Здавалася вона йому недосяжною... Бентежило його те, що він кохаючи боявся її,—так наче кохана дівчина якийсь ворог, а не добрий, вимріяний образ. З мукою згадував він тепер, ба й відчував те незрозуміле, що опановувало його часами коли йому болуче хотілось мучити Наташу, розшматувати її, вбити... Що воно — дивне, незрозуміле? Кохання? Любов?

Ілько брався обома руками за виски і слухав туркоти варстатів. Кохання! Коли ж він боїться увійти до контори?! Глянути боїться в - вічі коханій?!

Взяв нову моташку дроту № 20 і дав варстатові: хай робить цвяхи, хай трахка...

А мрії мріяли далі. Знову йому звелася на очі, як це вже не раз бувало, якась незбагненна чи то подібність, чи то спільність якась між Наташею та... Настею, братовою, Ивановою жінкою. (У Ілька був брат, старший). Що правда, те спільне, що було у них чи, власне, може тільки в його розмірній свідомості, в уяві, ще було туманне, не ясне. Не можна ж бо справді уважати за органічну спільність їх обох білі краєчки підтичок, що як у тієї, як і в другій знадливо оповивали красиві литки ніг, плутали... як ішли? Либонь це була мода?..

Тільки в Наташиній ході було більше гордості й відваги, а в Настиній — грації.

Зусиллям волі Ілько не с хотів думати про Настю. Дурощі: вона замінена, та ще й братова жінка.

А образ Наташин стояв і не йшов йому з перед очей. Хотілося, щоб і з заплющеними очима її бачити.

„Наталя“, спробував прикласти, по новому, по українському назвати „Наталочка“.

А тільки ж отой Лінде — чи випадково його рука опинилась на її талії, як увиходили до контори? Чи, може, то йому показалося? А проте в очах засвітився йому гнів.

Оглянувся.

Чорт!

Дріт увесь вимотався, треба брати нову моташку. Набігло серце на вагара, що видає якісь обрізки, а не моташки.

Увечорі (взимку рано ж вечоріє) зміна. Контрольна фіртка чорним шерогом випускала закурених людей. Которі робітники попереду виходили були на двір — їх обкутували навальні наскоки засніженого вітру, і на засмальцовані робітницькі спини падали, налипали великі білі мухи.

Сніжне кружіння мішалася з димом — по-над головами звисала густа розшарпувана від вітру грива: дим. Знадвору видко було, як печі вогняними язиками лизали вечерову млу і обчервонювали дахи цехові і найближчих будівель.

Лопотючий вітер шарпав і розбирався на ніч: — він закидав з поля. Гамарня — межа; туди поза заводськими парканами, холодною гранню віддалялася далеч передміських околиць, звідти холоднішало; там десь далеко куйовдив вітер засніжену млу. Ближче, на сучках голих дерев-ясенів розвішувала сиве клоччя зима і лускала морозно вігтям, кістляво — наче кудись поспішала череда оленів рогатих.

Біле запечалля сіяв сніг.

Зопалу вимкнув з контрольної Ілько Рябокінь, розігрятий.

Знеобачка мокрюще клоччя снігу заліпило йому очі, — по щоках потекли потьоки. Міцний дроз перебіг йому по-за спиною. Цвяховий цех ще гатив гігансько межі плечі, ніби надламував хребет.

Якраз проти „Церобкоопу“ наздогнав Ілька Рябокона брат Іван, фрезерник з механічного цеху.

— Ну, — сказав крізь вітер — та й біжиш же ти, — і придержав Ілька за рукав, — біжиш ти, брат!

Ілька ця зустріч трохи аж здивувала, здивувало приязне поведіння Іванове цим разом, бо, хоч обидва вони працювали на однім підприємстві, а зустрічались мало, ба навіть відносини між ними були якісь нещирі наче... Нещирість була з Іванового боку — а чого? з якої причини? Ількові здавалось, що він з Іваном нічого, як там кажуть, на пеню не мав. Може через Настю? Так він же ніколи ніяк і нігде якої-будь зневаги їй не дав! Якщо й думав про неї — так то ж мимоволі і нишком, сам гнав від себе її образ.

— Біжиш ти, брат, — сказав удруге Іван.

— Мете ж, — мовив Ілько, — а я нагрітий...

Іван дав Ількові в темноті в руку мокрого конверта і сказав:

— Ось лист Від батька. Прочитаєш дома, а тоді скажеш. Просить приїхати. Може б ти поїхав?

На розі двох вулиць брати розійшлися всяк у свій бік. Іван пішов Залізничною, де в домі ч. 5, що против пивниці, він жив.

А вже зовсім обвечоріло.

Постаті робітників, що з їх вечір устиг уже поробити меткі тіні, по-одиноці ховалися у вузькі та глухі вулички робітничого селища.

Опинившись Іван раптом сам, іздрігнувся, відчув, що холод повіяв йому в спину і від ліктів; щільніше обгорнув себе „гімнастською“ і притис ліктями до грудей. Йому показалося було, що за ним же-неться іще якась тінь, але й не подумав оглянутися. Тільки пішов швидче. Вскочив потім того у безвітряну смугу: в цім місці було особливо густо карткових робітничих будиночків — і в затишку вітер ушух, раптом перестав бурхати, тільки злегка обсковзувався по-між будівлями та біг по-під ноги; хоч угорі він закаламутів світ міріадами сніжин: раптова тиша показалася Іванові непевна, підозренна. Та ще кроки його власні були надзвичайно крикучі, і він взяв мимохіть при-держувати то праву, то ліву ногу і підсковзувався.

Але пройшовши трохи, Іван забув за тінь. Йому стала в голові думка. Треба було йому віддаль до домівки — до будинку ч. 5 — використати на думання. А за причину стало таке. Виряджаючи жінка вранці його на роботу, похвалилась, і то цілком несподівано, що в неї „щось під грудьми є“.

Знов гострий холодок узяв Івана з-за плечей: перебігав саме провулок скрізний, що вибігав у поле, в кучугури — і в його потягло вітром, наче в димар. Десь із боку вдарило віддалене бухкання гамарні — і знову зашелестів затишок, як у шатрі.

Отже через отой жінчин натяк попався Івану добрий такий клопіт.

Сам він мав потайну думку ніколи не мати дітей: тепер наспів час ту думку виявити. Але як саме?

Знав він, що й жінка також мала свою потайну думку, ховалася від його з нею, але та її думка була протилежна, інакша, навпаки. Чого вона сказала про те, що в неї „під грудьми щось є“ вдосвіта, коли він поспішав на працю?

Готувала йому сніданок і вже аж скінчивши порання, стала біля його недвиженна, чудно вслухуючись у себе.

Що вона чула?

А випускаючи його з хати, уже в сінях з жовто-шовковою на голові хусткою пригорнулась щільненько — тиха, осайна, така, якою він найбільше любив її — і сказала про те. Як дитина, мила, хороша була — а в очу їй було повно того дива, тієї радісної новості.

— О! ти чуєш? Ось тут!

Він мусив засміятися, він же нічого нічого не чув. Як він міг чути? Чудна!

Вона, заглиблена в себе, не зразу зрозуміла його. Очевидячки, на ту мить увесь світ був їй у середині — її обгорнула, певно, велика, як світ, надія: жити довго...

А він опинився був по-за її світом. Сказав удруге, що нічого нічого не чув.

— Чудна ти! Як би ж я чув?..

Тоді вона й сама засміялась. Але її ніжні очі, повні синьої прозорості, коли вона засміялась, понялися вохкістю, а лица їй, і вуха, і білу шию обкинула червона заграва. Вона вся була якась тендітна і наче пройнята синіми жилочками — і, як червоніла, червоніла аж до пліч.

— Ти не міг чути, еге ж, — як би ж ти чув, справді? — вимовила потиху, і сіра тінь лягла їй на виду: це вже смуток був.

Бачивши таке тоді жінчине збентеження, Іван не приміг був сказати зразу, що вона мусить зробити аборта доконечне. Нині мав усе зважити, приготуватись і таки сказати. Лише не прибирав способу та й розуму не міг приложити, як це учинити, з чого почати?

Як то завжди буває — коли людині напереді стоїть трохи незвичайна розмова — заздалегідь складає людина готові слова, вислови — і, як треба бува вже їх вимовити, обов'язково забуває. Іван, ще біля варстату буди, наготував їх, тієї слова, але на вулиці залізничній серед тиші — коли він тікав від тіни, вони раптом зникли.

Іван огнівився на самого себе: такий стан в інших (не в його) був чудний; не вмів поговорити із жінкою!

Ще раз обтяг тугіше „гімнастюрку“. Ще раз прислухався: западали мороки.

Взявся, отже, компонувати тую мову наново. Авже ж, він доведе жінці, Насті, що дітей мати він не хоче, не то що не хоче, — не може.

Річ зрозуміла: діти зв'яжуть.

„Діти зв'яжуть...“

Далі цього місця — що діти, мовляв, зв'яжуть, міркування його не йшли.

Сама Настя може подумати, що він просто не дуже кохає її, полишає собі волю розлучитися, коли захоче.

Навіть ходу був придержав посеред вулиці думаючи. „Сказати, що це для громадської, партійної роботи, — кволо вивязувалася думка: — громадської, партійної роботи...“

Але боявся він, що Настя нічого на це не скаже, замовкне і отой сірий смуток сяде їй на виду. Цього боявся, бо таки любив свою дружину. — На очі Іванові звелось кілька чоловіка знайомих, що їх діти пообсідали. Були й такі, що по одній жінці з дітьми кинули, та й з новими жінками понаживали вже, платили аліменти і малися, як мученики. Та же це торттури.

А в його ж влада така, що ніколи з його не буде гніздючка. Родина і громадські справи — річі несполученні сливе...

Біля хвіртки ч: 5 Іван спинився: його спинила недодумана думка.

„Справді, ці доводи нікчемні“ — поліз холод йому по-під „гімнастюрку“. „Адже це падлюцтво“, думав далі, „посилати людину та ще й люблену „на заріз“ (так Настя сама казала про абортниць“) „На заріз“. Зідхнув. „А як же бути?“

Біля пивниці гойдався і блимав лихтар світляними кругами поверх одноповерхових будиночків (карткових) робітничого кварталу. Густо трусив сніг і робив у затишку вечір загадковим з білими привидами вгорі. З гушавини карткових будиночків вибігла на белебень сама пивниця — і очі їй, наперекір імлі, що обкутувала її сивою метелицею, яскрили весело й зухвало.

Немов петля чи які метелики падали густі сніжини на яскріння те, на освітлені вікна в смертельній знеможі.

А із вуличок виринали поодинокі й гуртами постаті і притьмом усакували в середину. Скрипучі двері гавкали гармонією й гукали.

Рябокінь знав, що пивниця — нечупайда, яких багато обсіло навколо гамарні — пивниця ворог лихий.

Знеобачка звідти випав разом із світляною смугою цілий натовп — з лайками, переплетені, з руками, що кружляли по-над головами. Галас ударився луною і сполохав вулички.

В молодшій імлі загойдалися ще лихтарі — великі, наче парашути, жмути світла.

— Га - га. Ла - ла. Га, — натовп.

— Пером не трогай...

— Га-а...

— Пером не трогай. Не трогай пером...

Освітлена купа людей скидалася на ворущий клубок живих тіл, що відкочувався в темряву. Клубок ударився був на Залізничну, несамовито спереचाючись.

— Га - га. — Ла - ла...

— Пером ніззя... заперечували хрипкі, нековирні голоси. Раптом одна сторона, підупадаючи на силі, відступила у протилежний бік, за нею побігла друга — і весь гурт зник на Межовій. Тільки хрипіли звідти скажені лайки, неподобні слова — віддалялись, глухли; можна було розібрати тільки оте: „пером не трогай“...

Іванові зробилося моторошно, і він із силою штовхнув ліктем і коліном хвіртку. Швидко, наче за ним хто гнався, засунув хвіртку з двору дрючком.

А вже стукнувши в надвірні двері своєї квартири, бережко, цокнувши клямкою, щоб хто, бува, з вулиці не почув, згадав, що Настя, його дружина скаже неминуче:

— „А я ждала. Цілий день сама“...

— „Сама“, посміхнувся нишком.

Це того, що насправді вона не сама була вдома: щось близько дванадцятої години приходив із школи брат її Марко, дванадцятьох років хлопець: який жив у їх, бо був сирота.

„На Марка не вважає, значить...“

— А я жда - л - а — мовила Настя чоловікові, стягаючи з його замурзану „гімнастюрку“, і любо розтягла слово „ждала“. Взагалі такий розтяг у вимові був її властивий і виходив у неї надзвичайно гарно.

Був суботній вечір. Що - суботи отак вихаючувала Настя чоловіка, банила йому голову, намилювала замащену дебелу шию, чепурила. І робити це їй було мило та радісно.

Роззягнутий, трохи зігнувшись, чекав Іван... Він і не зглянувся, як перед ним на дзигляткові з'явилася алюмінова миска з літеплом.

А потім він мусив нагнутися, і на голові йому та на шиї запухкотіла, наче на дріжджах сходилася, мильна шапка. Настині руки метали на його потоки води та змилків.

„І пальці їй просвічуються,“ з радістю подумав Іван, „я ж казав, що вона скаже: „а я ждала“.

Йому справді було приємно, що він не помилився, і що так добре вивчив її за півтора роки спільного подружнього життя. Але сказати про те, — як сказати? „Чи може б ще подождати? потім хай.“

Це вже спало йому на думку тоді, як мав він Настю їхнім звичаєм у себе на колінах. Він горнувся з любов'ю до її тендітного та податливого тіла, а вона розборсувала гребінцем його густого чуба. Правим виском він притулившись, наче вислухуючи як лікар, до її грудей, чув гаряче биття її серця; правою рукою гладив її світле та м'яке волосся, заплетене на ніч у дві косі.

— Як я тебе й полюбила, отакого замазуру, — промовила Настя з тиха чешучи.

— Бачили очі, — відповів їй у тон чоловік, а потім того підвів голову, видивився їй у очі: у неї очі були саме їй до лица, повні тії голубовітової прозорості. На перенісці була купка ясного ластовиннячка — та й це було їй до лица. Іванові притьмом заманулося побачити її ще у жовтій, ясножовтій хустці, — але це була вже примха, він злегка поцілував у щоку і сказав:

— Які в тебе очі! От очі!

— Ти. Он хлопець дивиться, — озирнулася Настя на Марка.

Марко домалював на столі Леніна, це йому було загадано із школи, а потім того взяв знечев'я нявки по-кошечому. Іван схопив його огребом і почали борюкатись по хаті.

— Націю, дивись, — гукнув він, — літає... та й поніс хлопця по-під стелею; Марко верещав і нявкав із усієї сили.

Настя готувала вечеряти: так і не випало Іванові цього вечора поговорити про аборт.

Через те довго не міг заснути. Згадав брата Ілька, власне його сон — і прикре якесь почуття відчув у грудях: чого Настя йому сниться? Чого?

Ільків сон — це власне й була причина, якої, зрозуміла річ, Ілько не знав і не міг знати — бо не міг припустити, щоб через таку дурницю, як колишній його сон, що він його сам же й розповів обом — йому, Іванові, й Насті, Іван, старший брат і свідомо людина, міг сердитись. Та й сам Іван іноді, піймавши себе на цім, дивувався, сердився на себе. Але не міг заперечити того факту, що сон впливає на його матеріяліста і свідому людину, чільного активіста. Не міг заснути...

Гостро як у склі він відчув якийсь біль і в тій хвилі розпачливим якимсь рухом струснув із себе легкий ще серпанок дрімоти, звівся на руки й озирнув кімнату широко розплющеними очима.

Вражіння було таке, немов би він що-йно підглядив, як Ілько з Настею цілувались.

Вже навіть цілком прочунавшись і взявши себе в руки, він якось відрухово помацав жінку, що лежала біля його, за плече, щоб пересвідчитись, чи вона тут...

— Чого ти? озвалась Настя, прокинувшись від його руху.

— Вчора ти бачилась із Ільком? — І схаменувся: Ет, що я? Це ж сон. Нічого спи...

Насті не було ніякого діла (— наче —) до того, що Іван був тайкома лихої волі на Ілька — вона просто не вгадувала цього, не

знала; як же доводилось де зустрічатися з Ільком, посміхалась і гомонила, як з родичем — уважала його за родича звичайно. Це траплялось, що правда, не зчаста, лише принагідно, на базарі, на вулиці.

Коли він одного разу отак зустрівшись, познайомив її з своїм приятелем Василем Прихідьком, вона навіть його похвалила була:

— Ти у нас молодець, Ілюша, гарний. А хто він такий, отой що на вулиці. Його звут Василь?.. Спитавши це, зашарілась ніжно — і Ілько з радістю розповів при Василя.

— Це Василь Прихідько, червоноармієць, прийшов додому, має жінку... Отого горбатого Кольки брат.

— Бач, — мовила вже замислено, — брат горбатий, страшний, а він який... гарний.

Дома Ілько перечитав батькового листа — читав і силкувався згадати, який у його батько... бо спустив був його з ока, ніколи не думав.

— „Дорогі сини, я лежу при смерті — і такий жаль, синочки мої, що ви мене покинули, як собаку. Хоч би приїхав которий, хоч би попрощалися... Я знаю, що я грішно жив і вмирати мені страшно, як не є... Ви тепер не знаєте, що таке гріх — а люди повинні знати. Може вам наші гріхи — не гріхи, то в вас мусять бути свої гріхи — і ви повинні їх знати, ті свої гріхи.

„Я свої знаю. Колись я був цвякар у заводі, як і ти, Ільку, та на старості літах оглух від стукотняви, мусив закинути те своє ремесло.

„Хоч сам я був з Полтавщини, з хліборобів. І моя перша жінка, а твоя, Іване, мати покійна Оляна теж була звідтіль. Твердої вона була вдачі, незгідлива — хай царствує — ти, Іване, в неї вдався і на виду такий смаглявий, особливо, як чистого поголиш підборіддя й щоки, — тоді ти — викапана мати. Такі обличчя наче не старіються до сивого волосу... Тобі, Іване, це вже тридцять три.

— „Прости мене, сину, мій гріх — я її не любив, бив її, бо вона мені показувалась циганкою.

— „А твоя, Ільку, мати ще жива — чи жива ще? Скажи їй, щоб і вона мені простила, що покинув на старість. Я ж її вже перед революцією покинув, падлюка, я знаю, але кинув. Либонь було тоді вже їй по-над сорок, онемоштіла вона зовсім, перетліла вона в середині. Шануй хоч ти її, Ільку, — вона страдниця.

— Я злихаю, як собака, без бога умираю. Третя моя жінка, ця що в Маріуполі старчиха, така як і я.

Іще раз прошю прощення синочки мої і прошю приїдьте до мене... Писав листа Петро Рябокінь.

— Що ще за Рябокінь? здивувався Ілько, „третій? Написано листа батькового великими школярськими літерами і на папері з школярського зшитка.

„Третій Рябокінь?

Побалакавши потім з Іваном на роботі — Ілько відмовився їхати.

А життя ішло своїм темпом... Ось чим жило найближче оточення.

...Біля головної контори та заводського комітету („гамаркому“ — як називали „завком“ по-українському, несеріозно) одного дня загойдались на дротах широкі та довгі полотнища; без вітру — вони спинились і пообвисали, жмакаючи подекуди німецькі літери з написів. „Wir begrüßen das brüderliche Proletariat Deutschlands“.

З написів повипадало кілька літер. Здавалося, що від сонця і дня ці багряні полотнища полиняють.

А сонце і день раділи. Розталь бадьорими струм'ями обливала покрівлі, ринви, хляптіла у дворі під ногами; розслаблювала розталь тільки людей, що сходилися, стовплювалися перед ганком — виходили з цехів і йшли мляво та нехаливо — нога за ногою, то заклавши руки за спину, то цигарки палючи. Молодь гуртувалася в кутки, немов зграйки чорних шпаків, і всі, наче матроси, в штанях з широченними „кльошами“.

Малось прибути на гамарню закордонній робітничій делегації, але її ще не було — то ж і не було хапливості. Розмови точилися здебільшого навколо цього прибуття.

Поуз гурти молодих робітників пробігали раз-у-раз молоді жінки — то учениці з Ф.З.У.¹⁾ парами, обійнявшись, або з контори котра, то робітниця з цвахового.

Слідком за жінками лунав регіт і часом непристойні речі. Збоку було видко, як самий появ жінок баламутив чоловіків, всі разом очима спадали на них, витягали шиї і ніхто не ховався з тим, що мав на думці.

Часом така пара „дівчат“ придержувала ходу, щоб ще й словами у відповідь додати. Тоді зникала млявість навіть у літніх чоловіків — зростав, як електрикою понятий, життєвий тонус, зростала „любов до життя“.

Здавалось, оті не конче вродливі „фабзавучниці“ у жовтих кожушках та у червоних хустках пробігали крізь заласні погляди зовсім голі.

Але зовсім не боялась тих поглядів „фабзавучниця“ з навчального цеху, „Вівдя“. Це не було її ймення, її звано Дуня, а так прозвано в зв'язку з українізацією — „Вівдя“ та й „Вівдя“. Але сама вона не брала собі того за образу.

Жовтий з стрючковою вовною (білою) козушок, повні губи, як дві кавунячі скибки і великі, наче сливи, із слив'яним одблиском очі — така була „Вівдя“.

Зочила „Вівдя“ на кучі рейок в гурті інших Ілька Рябоконея і побігла до його на високих закаблучках, по-жіночому підтрусуючи плечима, як вівця, що біжить; вона завжди ходила підбігцем. Потім нахилилась до його (він сидів) і пошепки сказала йому щось. Всі зареготались.

„Вівдя“ труснула завзято головою, поправила червону хустку на голові і гукнула:

— Ну то що? І ще скажу... Думаєте — ні? Скажу...

— Скажеш, канешно, — озвався старий ганчар, — почому ні... пісто...

— Маю діло...

Та й знов прихилилась до Ілька, придивлялась йому до очей — наче була низькоока — і лискотала йому виски своїми рудуватими кучерями — пасмами.

Ілько усилювався і собі зробити вигляд, який означав би: „Ну, то що, хай каже.“ Хоч не мав до того найменшої охоти, навіть серце йому набігало на цю настирливу дівку. Це того, що перед очима стояв йому інший образ: кілька раз пробігала мимо і баришня Наташа. Щось непристойне, кинуте, від будь-кого у її бік, приймав він, як глибоку образу. Через Наташу блукав його заблуканий погляд

¹⁾ Школа заводського учеництва.

по-між юрбою — і він не слухав уважніше „Вівдиних“ витівок. Сидів, зігнувши свою довгу постать і відставивши „кльош“ — праву ногу.

„Вівдя“ сказала голосно:

— Правда-ж, Люша? Ну-да-ж?

Ілько нічого не відповів, бо не почув відразу, а далі голосний регіт заглушив „Вівдині“ слова — взяли на глузи „Вівдю“. Цим разом і вона почервоніла і відійшла геть, очевидно, образившись — та відбороняючись нетвердо словами. Але Ілько так і не второпав, чого сміялися так дуже і що таке сказала „Вівдя“.

Нудьгуючи став прислухатись до мови старого Ганчаря, бо гомонючий старий ніколи не вгавав. Тепер він розповідав усім про те, як німці цікавляться квартирами робітників і як їм показано мешкання інженера Хемікуса, та директора Воропаєва, та ще головбуха. Хто встрявав до розмови, він тому кидав: „ти, пістон“, і швидко говорив далі. Хтось перепитав, крутнувши головою:

— Кватирю Воропаєва?

— Пістон! Кажу-ж тобі! Уже-ж не чию!

Висякав одним пальцем носа і іще додав: — Директорову кватирю.

Потім того порізнені гуртки почали зсуватись до-купи — взяли тиснутися до ганку чи вірніше веранди головної контори. Від цехів уже бігли запізнілі... Мітинг ріс шумливо — кілька-тисячна людність гамарні була вкупі — отака валява людей. Люди дихали один одному в потилиці, палили цигарки і над натовпом поверх плисконатих кепок стояли струмки тютюнового диму — наче свічі куріли.

На веранді показалися члени заводського комітету і між ними Іван Рябокін, вийшли також Воропаєв, директор, товстий з таранкуватим обличчям чоловік та Хемікус. Німців було п'ятеро і по-між ними одна жінка у червоній хустині. Ганчар встиг тільки сказати Рябоконеві, що це, мабуть, Роза... а відтак накрила всіх тиша: дано знак з веранди. Задні і не зчулися, як збори вже собі за голову звали Івана Рябоконя:

— Робітництво гамарні, — закричав з веранди Іван Рябокін і нахилився вниз до людей, показуючи рукою, — гамарні імені... В його мову вдарив гудок, гігантський гуд: пів на дванадцяту. Мови Іванової не стало, натовп заворушився, почали оглядатись, непорозуміло дивитись один на одного, наче запитуючи: „чого це?“ Але це був звичайний, що гув що-дня об такій порі гудок. Як загув так і урвався він раптом. Знов далеко — вгору, по-за гамарню розпросторилась тиша, яка наслухала — і серед такої тиші дзвінко та соковито, ба навіть з нотками хрипу залунав випробуваний на мітингах та зборах Іванів голос.

— Робітництво вітає дорогих гостей, в особах делегатів увесь братерський пролетаріят Німеччини вітає, — скинув очима на прив'ялі від сонця літери полотнищ, — і твердо вірить у те, що — він звів руку в напрямі на захід, — що пролетаріят німецький перемо... переможе, — вигукнув наприкінці, — свою буржуазію як ми...

Дебела, але трохи низькувата Іванова постать сховалась між тими, що були на веранді, що були вищі.

— В ладошки, — гукнув Ганчар у вухо Рябоконеві — і оплески згоди вдарили, зашуміли, як бурхливий потік. З даху залопотіла густа зграя сизих голубів і пішла кружляти в небі. — Ладошки — и, — гремів Ганчар і власним найзавзятішим ляганням не давав ушухати оплескам. Оплески перекочувались, як хвилі, через голови людей...

— Ура! — кричав Ганчар, як помічав, що з одного флангу хвиля рідчала, починала спадати.

Ур - ра - а... — гремів кількатисячний мітинг.

— Братній пролетаріят Німеччини, — ура! — додавав з веранди одинокий голос, грімкий.

Німці ззирались по-між собою і посміхались, але були німі та безголосні, як риби.

Як усе скрізь заспокоїлось — а це сталось хвилин через п'ятнадцять — як знов почали капати ринви, як сизі голуби почали сідати на високі шлакові, іржаві та подзьобані стіни, — аж тоді взяв говорити шокатий та довгоший німець. Шия йому була обмотана теплим пісчаного (жовтого піску) кольору шарфом, і говорячи він раз-у-раз закидав на плече кінець, що уперто спадав.

— Вл... вл... пролетаріят... вл... — чув наче крізь сон Ілько Рябокінь і не бачив нічого, ніякого німця: біля його стояла Наташа, плечем тиснута до його грудей. Брудні гімнастюрки винесли її наперед його. А може, вона сама схотіла так? Може сама? Може сама захотіла стати біля його, Ілька Рябоконя — бо тепер вона вже знала, що з його таки справді Ілько Рябоконь. Може сама, отже?

Це сталося так несподівано, що йому кольнуло в грудях, із-за плечей взяло таким вогнем, що він аж віддих затамував. Головне, така близькість. Чув теплий і живий лікоть у себе на грудях: Наташа на ліктях усилювалась стриматись, щоб не потонути в юрбі. Непомітно Ілько взяв розпирати сусід власними ліктями, обгороджувати — щоб їй не було тісно зовсім. Почував, що сили йому зросли якось дивовижно. Може, треба крикнути, щоб Наташі не було тісно, щоб не наступив хто на ногу... Звичайно вогкий і заблуканий його погляд зробився гострий — що пильнував на небезпеку... і, зрозуміла річ, трохи мрійний.

Ілько, між иншим, думав, що тепер-же зима (власне, провесна), а Наташа, „вона“ без хустки. Але знов як цікаво було б, якби оце на розсипчасте волосся їй та впали ніжні — ніжні сніжинки...

Жадібно вдихав пах її підрізаної шевелюри і пахощів l'origan.

Наташа оглянулася через плече, примруживши свої карі з сухо-зліткою очі.

— Це ви? ти?

Бувша комсомолка, вона пробувала казати на його „ти“, але він ще не відважувався на це. Цим разом Ілько зрозумів „ти“ зовсім не комсомольському — і струміль розпаленої крові вдарив йому в голову.

Через те не прибрав з першого разу, що сказати. Ще мовила через плече Наташа:

— В кіно сьогодні „Пройдисвітка з Монте-Карло“ — так мені ні з ким піти...

Німець тимчасом, гарикнувши востаннє, скінчив свою промову. Що він сказав — пояснював Хемікус, інженер: зміст німцевої промови був приблизно такий, як і в Івана Рябоконя, лише з їхнього, німецького боку. Вони тепер сподіваються, що і свою буржуазію скинуть, як скинув її російський пролетаріят в Росії...

— Чому не в Союзі? — в півголос прошепотів майже несвідомо Ілько: він являв собою тепер наче який до найвищої міри чутливий апарат — і механічно, відрухово озивався.

— Перебріхує Хемікус, — сказав Ганчар.

— А чи вони знають, що вони на Україні? сказав Ілько.

Ганчар не обізвався, бо в цю мить оплески вкрили і Ільків запит і мову інженерову.

Ганчар ревноу :

— Гох!

На його оглянулося кілька чоловіка, Наташа свінула разком білих зубів, але ніхто не підхопив „тоха“. Натомість уже від веранди шаленіло „ура“ і хвилями перекочувались оплески.

Вгорі знову кружляли сизі голуби і блищало сонце, дарма що гамарняні комени поволі підкурювали голубоцвіття.

Люди тимчасом заворушились, де-хто вилазив на просторіше — і непомітно відтерли Ілька від Наташі, він і не зглянувся, як між ним і нею стало декілька спин.

Уже аж наприкінці мітингу він підійшов до неї і запропонував піти разом до кіно.

— Правда-ж чудні німці!

— Ой чудні ж! — сказала Наташа.

— А Ганчар каже на жінку Роза — спробував посміхнутись Ілько. Усмішка не вийшла, але він був щасливий.

Він нишком думав про те, як обчаровує вродливе жіноче лице чоловіка, як окрилює думку, підносить чуття.

Розходилися по цехах.

Голуби, стулюючи крила, сідали рядком на високий баркан із шлаку...

Крізь плац, що по йому маячили у вечірній сутині порозхилані упроріді кілька дерев, прийшов Ілько до робітничого клубу „Робітничий відпочинок“.

Будинок театру-клубу стояв на одшибі — двохповерховий з засвіченими вгорі вікнами — і скидався на тлі кучугур, що вибігали в далечинь околиць, високим уламком муру. Біля самого будинку вишикувалась сторожа — ряд безлистих тополь — була відлига, тож і з тополь капало, як із віхтів. Над входом головним і над касою яскріли лихтарі — і бризкали світляним дощем на гурт гомінкої публіки. Плутались по-між публікою і зчиняли неймовірний галас черідки хлопчаків.

Басуючи та розбризкуючи калюжі, гасали вони навколо будинка.

Щось закричало в кучугурах: Го-го-о-в! Ілько стріпнувся цілою своєю довгою постаттю, наслухаючи... Наташа не приходила.

Публіку вже впускали.

Всі бігли до дверей до входу з галасом. Під ногами Ілкові прошумів гурт недоростків із страшенним гамором. Від юрби відстав Марко, малий Іванів шуряк і гукнув:

— Дядя Ілюша, ось я.

— Ти це? А Іван що робить? — Дома він? спитав Ілько.

— З Настею споряться — сказав Марко і подався до входу.

— Споряться? Чи це й у їх починається? З якимось задоволенням подумав Ілько — але зразу-ж схаменувся, вловивши себе на цім...

Наташі не було. Уже в фойє, де гремів і ляскав несамовито духовий оркестр, двічі блимнуло світло.

На сходах на видноті Ілько укрітив червону хустку й двое очей. „Булькані“, розсердився Ілько, вона на мене дивиться“.

Потім того хустка пропала в юрбі.

Кінцем усих людей впущено, за винятком кількох хлопчаків, що терлися одвір...

В „саду“ зробилось сиротливо — з тополь голосніше закапало. Урочисто засвітилося стишене небо. В фойє блимнуло тричі.

— Не прийде! Почуття сорому і образи вдарило Ількові в груди і він поточився, як п'яний. Наташа не прийшла...

З таким настроєм Ілько не міг іти додому. Отак постоявши — він згадав за Шурку Даденкова, приятеля, музику, завзятого гонителя за радіом — робітника з того-ж цвяхового цеху, що жив на Залізничній.

Розстебнув піджака і засвітив голою грудниною: комір був підкочений в середину — це фізкультури і моди знак. Навіть взяв наспівувати „кірпічікі“.

— Во - от за е - еті - то, за кір - пі - чікі...

Як ішов, збоку скидався на велику тінь, що вимахувала руками, хилиталася і розбризкувала калюжі широким кльошем, цибав широкою ступою.

Прокинулась іще була на мить злочинна уява — звелася на очі Настя.

Вдень Настя йшла по воду за переїзд з коромислом на плечах. Висока та гнучка — вона красовито не згиналась під вагою, а навпаки випростувалась, злегка погойдуючи (в такій ході — бо й сама похитувалась на високих підборах) коромисло. Ілько кинув був:

— По воду?

Вона стала на мить, мовила „еґе“ — і подивилась - посміхнулась:

— По воду.

І пішла...

Зусиллям волі знов відігнав спокусу.

У Шурки був ще Василь Прихідько та його брат, горбатий Колька — з гітарою.

Вже увійшовши до хати Ілько подумав собі, що чого він прийшов сюди? Зробилось нудно і нецікаво. А потім того він ударив горбаня по спині і жорстоко гукнув:

— Ти! Горбатий чорт! Грай!

Горбань болюче скривився і опустив розслаблено руки, як підбиті крила — перестав грати...

Шурка також облишив свою балалайку.

Було нудно Ількові.

— Пива п'ять. Сказав він: — Дайош.

Отак з гітарою та балалайкою всі пішли до пивниці. Їх, пивниць, було багато навколо гамарні — вони стояли по видних та людніших місцях і вечорами давали за себе знати звуками гармонії або гітари. Та, до якої з музикою та галасом увійшли хлопці, була нова і містилася в що-йно відремонтованім будинкові, але обстановка в середині була убога — самий шинквас та кілька хитливих столиків із лавками: все пахло свіжо виструганим деревом. Але гостинний єврей умів надати їй вигляду гостинного. Він був на своїм місці — і здавалося, він був за революції занудився без цієї милої роботи. За хиткими столиками п'яно варнякали кілька чоловіка робітників. Один високий та кістлявий встав держачись за столик і хитаючись разом із столиком — взяв „мітингувати“. Йому голова важко спадала на груди — але мова його була урочиста.

— Де, де? — казав — я пив нашармак? Я! хіба в мене грошей нема, ого — язик по п'яному заплітався йому — ось!

Та й висипав на стіл з гаманця срібні монети, декотрі покотилися на поміст, але підіймати їх ніхто не думав.

Його компаньйони ледве й слухали його, бо вже понахилялись над столиком і тільки сопли.

— І до Гришки, сукиного сина, Ларичова— вів далі, звівши вгору кістлявого та чорного кулака, п'яний— позичати не підю, хоч він хай буде сто раз інвалід. Ой він інвалід,— покрутив головою— знаємо...

Захитався та й сів. Мовчки посидів хвилину, а тоді, щось здумавши, знову підвівся.— Я скільки нацюкав гайок... Цюк, цюк— і він у такт похитувався.

Дим тютюновий наблизив стелю до столиків. Пиво і дим скоро зробили своє діло: Ілько укмітив, що голова хилиталася, як підтята...

Ілько, будши на підпитку, робився особливо рухливий і невпокійний. Він уже почав вимахувати руками і чіплятись до всякого.

— Служиш?— гукнув він до „зава“ пивниці.

— Що?— не! почув той відразу і перехилився через шинквас.— Якже, служу, канешно, не хазяїн...

— Пива!

— Для робочого повсігда дешевше у нас, чем везде. Пийте пиво в пивниці „Радіо“.

Пляшка в „завових“ руках гостро шипіла і куріла через вінця...

— Пива,— крикнув раптом Ілько дуже голосно...— і горілки...

Як напились всі три, почали глузувати з горбатого Кольки. Навіть брат додавав... Брат знав більше подробиць з „Кольчиної“ історії, як він мав кохання з придуркуватою „полковницею“. Полковниця колись була справді полковниця, а потім її чоловіка за революції розстріляно, а вона розуму відбігла. Пасла у кучугурах кози тепер. Від Кольки мала дитину...

Горбань ухилився мовчки від кулаків, рук, що розмахували йому над головою, стражденно дивився своїми ягнячими очима і водив то сюди, то туди гострим підборіддям.

Хлопці реготались. А потім того Василь Прихідько згадав за Наташу— про те згадав, як тяжко залюблений у ній Ілько.

— Принди—ринди, Ілько, трин...

— Три.

Ілько вихватив руку та й ударив Василя у вухо, гукнув, що те саме буде й Лінді, він його застрелить, як пса, того Лінде.

Вранці другого дня прокинувся Ілько пізно, власне, це був день уже— не ранок.

Але як було погано! Такого настрою у його, здається, ще ніколи не було. Так п'яніти, як учора, він ніколи ще не п'янів.

Біля плити в хаті (в кухні, видно було крізь прочинені двері) поралася мати. Прижмуреним одним оком він бачив, як вона заклопотано часами кидала плиту та з ножом і картоплиною недочищеною в руках заглядала до його, чи спить. На її немолодім виду застиг жак і тривога: вона була приголомшена вчинком синовим. Коли вона дивилась йому на обличчя, губи її наче шептали щось.

Отак лежав з болем у гомілках і руках і удавав, що спить.

Його спаленька мала одно вікно, повернене на схід. Догадувався, що на дворі взялось морозцем. Сонце світило вже блискуче...

Скинувши ліжника з пліч, Ілько дістав маленьке на столі дзеркальце і видивився в його. На його глянуло бровате (густі чорні брови) лице, заспане, очі вицвіли і м'ягко тонули в торбинках повік; будши кругло-видим, його обличчя набрякло після випиття, повний ніс напух, зкушкуватів. В'ялий погляд нагадав Ількові про сором, чи власне йому стало шкода своєї вроди; він був, безперечно, вродливий, і жінки його любили.

Так можна і до „чортового паліччя“ допити— як казав дід Ганчар,— подумав.

Устав мерщій і взяв натягувати на ноги штани. Відтак лапнув за кешеню...

Страшний образливий спогад посадив його знов на місце — на ліжко: револьвера в кешені не було. Вчора він віддав його у заставу Гришці Ларикову, інвалідові, що крамував дрібним крамом у рундучку і позичав гроші; брав між иншим у заставу револьвери.

Грошей не буде до „получки“, а „получка“ не скоро.

Але самий факт — пропити револьвера — який це випадок. Чорт! Лишився розслаблено сидіти на ліжкові.

Знов заглянула мати.

— Ти вже встав? Ось тобі листа хлопець учора приніс...

Ухопив обома руками і радісно упізнав знайомі пахощі. Наташа писала... дата 15/III — вчсрашня... Наташа писала, що над вечір їй раптом голова заболіла, ноги підмочила вдень, через те не могла йти. Переносила на суботу... Пришле окрему записку. Ілько взяв себе за чуб і так сидів...

У суботу в день хлопець, родич якийсь її, приніс записку в кіно.

Перед картиною в кіно малось бути якийсь діловій частині. На тлі екрану появилвся один із клубних робітників. Вивагом походяючи від правого до лівого боку кону і переступаючи через суфльорську халабудку, він почав говорити про роботу клубу, зокрема про зміст і завдання т. зв. вечорів молоді.

Його мову переривали репліки голосні з місць. Він влучно відпа-рковував скеровані гострі напади і тим же тоном говорив далі. Потім, він взяв говорити про найближчий т. зв. „родинний вечір“.

На його посипались з усіх боків записки. Йому незручно було нахилятись, але він згинався у три погібелі, збирав записки, мабуть, кректав, не перестаючи говорити — говорив собі під ноги, як нахилився.

Раптом на суфльорській халабудці опинився верхи Марко (Ілько пізнав і голосно засміявся).

— То ваш родич? — засміялась Наташа і прижмурилась.

Марко самохіть та із власного почину взявся збирати записки і складати у шапку. Записки ще дужче сипнули, повставала загроза, що вони й не перестануть летіти. Тоді спинився промовець і розвів недомисленно руками, мовляв, як хоче, а це вже понад силу мою; а в голос сказав, що не „кидайте записок, бо читати й відповідати на їх все одно не думаю“.

Тоді кілька голосів разом крикнуло з „гальорки“.

— Знаємо вас, товариш Зозуля.

— Знаємо... Зозуля! — загукали з усіх кутків залі. Промовець схо-вався за екран. На екрані лишився сам-один Марко; він підкинув шапку і висипав записки на голови переднього ряду; радісно заверещавши, він сплигнув з кону. Регіт загоготів у залі. А потім того тупіт загугав під ногами і викрики: „Час починати. Вреєм'я-а“...

Густа темрява накрила юрбу тупітливу, крикливу.

Починалась картина.

Жмутик світла затремтів під стелею і взяв намацувати екран; екран затремтів і забілів ясно. Потім того на нім застрибала якась голова і спинилась, витріщивши нереально очі. Від очей тих світло впало на голови глядачів і освітіло чуби, кепки, беретки, шарфи жіночі. Люди сиділи по плечі занурені в темряву.

Ілько відчув на своїй руці палений дотик: це була Наташина рука. Робила це вона з таким виглядом, що наче це хтось инший зняв

їй з пальців рукавичку, а потім моментальним киненням погляду на Ількове коліно вгледів чи вгадав його руку і вже аж тоді мимо її власної волі й бажання поклав її мезинець на Ільків мезинець. Сама ж Наташа, власниця руки, про це не відала, не знала, навпаки. вся її увага була на екрані, губи Наташині дрібно тремтіли від усміху; на екрані було чудне.

Еге ж Наташа ані трохи не причетна до цього, і якби Ілько здумав запротестувати—вона б з обуренням відкинула безпідставну брехню.

Раптом знов свінуло світло: киноминда перервалась, тоді Наташа спокійнісінько прийняла свою руку з Ількової руки і поклала собі на коліно.

Театр загомонів.

— Ілюша, — сказала Наташа: — тебе ... вас любить „Вівдя“, — ви знаєте це?

— „Вівдя“? Яка?

— Ну... „Вівдя“ з ФеЗеУ.

— А... прошепотів Ілько: — Вівдя...

Затнувся і почервонів. Наташа дивилась йому в обличчя сторч і грала карими очима; губи тріпотіли від сміху, „Вівдя“ з ФеЗеУ, казали й очі; надзвичайно мила лінія нижньої губи казала те ж саме: „Вівдя“ з ФеЗеУ.

Темрява тимчасом знов покрила людей. На екрані затріпалась жива дія. Громада кіноглядачів хором почала читати український текст фільму.

Те, що Ількові нагадала Наташа за „Вівдю“ — це (показалось йому) навмисне зробила вона. Вона цю мову готувала, мабуть, заздалегідь. Невже сьогодні має прийти та хвилинка, про яку він шалено мріяв увесь час: вони скажуть одно одному: „кохаю“? Невже?

Щоб опанувати цю навалу думок, Ілько й собі почав „уважно слідкувати“ за „Пройдисвіткою за Монте-Карло“.

Було в залі тісно. Відчував Ілько на своїм плечі щільно притиснуте гаряче Наташине плече. Вдивляючися в екран, мусила Наташа так прихилитися, що її червона береточка майже лежала на Ільковім плечі. Ілько був, як у купелі.

— Я „Вівді“ не люблю. Ні,—гарячим шепотом промовив Ілько. І додав: В чім діло? Якось „Вівдя“...

Наташа відхилилась від його плеча—і Ілько побачив на її білій шії світлі кучерики, як пух—на шию впало світло.

— Правда ж душно, так само тихо сказала Наташа.

— Душно...

І звів здивовано свої густі брови: але ж вона не хотіла розуміти його шепоту, вона інше сказала. Витер хусткою з зеленою лямівкою літ на чолі. Та хвилиnnий сумнів пройшов: милувався далі ясным „зайчиком“ на Наташиній шії. „Грубо“ мав сказати виявляючи своє глибоке раювання, таж не посмів „баршні“ Наташі сказати так, тільки вимовив:

— Ой, гарно ж!

Від середового палу йому аж губа пошерхла і він навіть лизнув її зненацька. Хоч Наташа й відхилилась, але шия її все ж таки була близько, так що його дихання роздмухувало отой срібний пушок, ніжне волоссячко—в йому плутавсь і трепетавсь світлий „зайчик“. Бачив ніжний Наташин профіль.

— Ой, гарно ж! — повторив.

— Що гарно? — спитала Наташа, не обернувшись до його — „Пройдисвітка із Монте-Карло“?

— Пройдисвітка із Монте Карло... Потім подумав. — Ні, — сказав. Він безпорадно борсався в гарячкових думках.

Не міг збагнути і Наташиної поведінки. От вона знов нахилилась до його. Головне оця сьогодні казкова близькість.

Ще нижче нахилилась і мовила потику:

— А дай — но... дайте мені свою руку, — і взяла його руку в свою руку, — ой, гаряча! Чого вона у вас така гаряча?..

Справді в залі робилося неможливо парко. Пахло густо потом. Подекуди зривались дитячі плачі...

Сходивши Ілько з Наташою після сеансу вниз, угледів знову як і тим разом серед голів червону хустку і пару витрішкуватих очей, що дивились на його.

Вийшли в „парк“, над яким міріядами очей зоріло погідне небо. Деревя були — як віхті — а на голих верховіттях купками сиділи гави і з їх текло. Над селищем робітничим коливалися рідко електричні лихтарі. Під ногами була хлюща, моква.

— Ви йдїть отам, а я тут, — сказала Наташа; це мало означати: обминайте калюжу, але Ілько лякливо зібгався, бо йому показалося, що це вона не бажає, щоб він ішов близько біля неї. Справді, надворі раптом зникла близькість, що так чудовно поєднала їх була в театрі, і він уже не прибирав способу, як узяти дівчину по-під руку. Мав же провести її додому...

Ішли тепер поряд не дуже близько з опущеними руками. Ілько то забігав наперед, то зоставався. Так, гаряча близькість зникла цілком: між ними і тією стрункою у високих ботах баришнею (на світлі вона скидалася на лапате голуб'я), що йшла пліч-о-пліч — стало стіною холодне та важке уночішне повітря.

Розмовляли холодно і звичайно, Наташа навіть не збивалась уже на „ти“ помилково; говорила про себе.

— Мені двадцять два роки, я скінчила за революції гімназію. А ви молодчий за мене? Я знаю ви молодчий... А ви, здається, були на робфаці? І покинули?

Край пішоходу стояло кілька парубків:

— Хто йде? А це свої — зачепили вони, але ні Ілько, ані Наташа не пізнали їх.

— Роздягають... — промовила і придержуючи пальто, поспішила йти. Ілько то нагоняв її — випереджав знов її, то зоставався. Відчув, як із середини підводилася злість. Уже казав собі, що плюне на все це „Дурень. Любов“.

Наташа жила недалеко. Але хвіртка знадвору була засунена. Не було иншої ради, як лізти Ількові через паркан. Він поліз, а це наробило такого шелесту — що збудило увесь кут.

У дворі задзвувіло собача і кинулося йому під ноги. В сусідніх дворах озвались ще собаки: крізь щілину в віконницях блиснуло світло. Розлютований Ілько рвонув засув і впустив Наташу.

Потім того опинився на вулиці сам. Заклавши руки в кишені і розставивши ноги — він обкинув заблуканим поглядом навкруги. За рогом сусіднього будинку, як тінь, майнула червона хустка при світлі лихтаря.

— Чи не скажена чортова „Вівдя“ лізе? Невже вона?

На душі було повне розчарування і він хитався, як п'яний.

Згадав і не міг зрозуміти, навіщо Наташа між иншим спитала ще в його адресу його товариша Євгена Петренка — не міг зрозуміти.

Іван Рябокінь стояв біля свого фрезерного варстату—і вдивлявся, як гадючками бігли, звивались залізні стружки. Веселкою бігла мильна вода...

В цеху стояв потопною неможливий скрегіт, рип, повизкування, цокотнява—і важеним оливом наливав—дуднів—Іванові в голову. Опанувала його якась млість і мука.

„А в цвяховім куди... гірше“, машинально подумав і вслухався: тра-та-ах, тра-та-ах, тра...”

„А в ливарнім вогнем пашить...“ Він подумав, що якби його варстат стояв у протилежнім кутку, йому б голова так не боліла, не голова, а дві половинки, що розтулюються. Бачив голих по пояс ливарників, що дивились у вогонь задимленими окулярами:

„Та чаду ж... скільки. Чорт...”

Знов завів свій одноманітний туркіт фрезерний варстат.

В родині Івановій сталася відміна; відміна зростала напружено: він сказав, нарешті, за аборт. Він мусив сказати, не міг не сказати, родина і громадські справи речі несполученні. Хай буде так: він дітей не матиме. Та й не хоче бачити свою струнку Нацю з животом, отаким страховищем. Він же так її любить.

Стала на пам'яті що-йно підслухана в автобусі розмова двох жінок: одна була мадам Хорошова—жінка з Залізничної ж. Мадам Хорошова казала: „А як ляжу ввечері, так у животі немов машина працює... Це, що правда, казано було про харчові властивості, здається, якоїсь каші чи кулішу, але йому здавалось, що так ворушиться в утробі матери дитина. Він одвертався від такої Наці...”

Але цього вже не буде. Настя не крикнула, не заплакала та він і наперед знав, що вона не крикне і не заплаче—лише зів'яне. З неї була людина вдачі згодливої.

Вона спокійно, безвідмовно, прийняла його, чоловікову волю, а відтак зів'яла і почервоніла аж до пліч. Накинула на плечі жовту свою хустку—похилилась на стілець. Прозорі її очі поняла каламуть, а губи затремтіли, тихом голосом мовила.

— Я зроблю...

— Аборт?—поспішив зв'язати обіцянкою, бо боявся своєї слабости.

— Еге.

Ще раз спитав:

— А може, ти боїшся? Може...

В ухах бив у клепало шум.—Нацю моя! Так треба ж! Це не примха. Не я хочу...

Йому зробилося так раптом її шкода, але він назад не взяв свого наміру, він тільки вхопив її палено в обійми і шептав щось наче... „обов'язок громадський“. Видно було, що був це їй удар найбільший, губи їй шептали йому в тон:

— Треба...

Але з того дня Настя відбігла свого радіння й бадьорости, навіть увечері, стріваючи його забувала говорити:

„А я ждала“...

Стала не та. Кликано її якось до школи на розмову з приводу Маркових пустощів, він погано вчився. Дома дала Маркові доброї прочуханки, а раніш цього не було. Застав Іван увечері Марка заплаканого—але нічого не сказав—лише відчував якийсь нагніт.

Марко почав розказувати иншим, що в їх сварки, всі стали знати, Ілько питався за це...

— Ілько радіє, хай радіє...

Іван вилаявся у голос.

— Чорт.

Підвів голову: перед ним стояла „Вівдя“.

— Руку, — гукнув остерігаючи. „Вівдя“ стала дуже близько біля варстату, небезпечно стояла. На голос Іванів не обізвалась. Він побачив, що на очах їй були сльози.

— Що тобі таке... „Вівде“?

Намагався згадати її справжнє імення. „Як її на ймення? як?“ Але голова розтулювалась...

Та „Вівдя“ не звернула уваги на те, як її названо, в неї були сльози і якесь горе.

Вона мала в руках жмуток якихсь паперів, війнула ними.

— Хіба це правда? — сказала — яка це правда?.. Ілько сказав, що я неправильно переписала цвяховий цех. У мене, каже, мало українців вийшло, а он у На... Наташі, — очі їй спалахнули якимсь недобрим вогнем, — багато, каже. Я ж питала, сами казали...

По цій мові вона люто розшматувала папери і кинула їх під ноги.

— Хай сам переписує! — гукнула, — нужни міне очень їво українці. І пішла геть.

Це скоїлося так швидко, ув один черк, що Іван і не зглянувся. Машинально взяв підняв папери і став читати, обкидаючи поглядом цілі рубрики:

Чепурняк — руський

Шуліка — руський

Семенов — руський

Попов — руський

Кривошия — руський

Балабайник — руський

Загреба — руський

Дейнека — руський

Рябокінь — українець.

Згадав: цех має по-над триста чоловіка робітників.

Боротьба за назву, — до чого вона доведе? Адже назва — це статистика, а статистика межує з економікою. До чого вона доведе?

Вранці рано Настя почала збиратись до професора.

Іван Рябокінь, чоловік, ужив усіх заходів, щоб те, неминуче, обставити як найкраще: обминув місцевих акушерок, та акушерів і удався до професора в місті.

Сидів тепер у хаті і водив поглядом за жінкою. Настя ізблякла на виду, видно було, що вночі не було їй ніякого сну. В хаті теж було сіро, розгартіяш стояв, все розкидане; неприбране ліжко.

Маркові чоботи лежали посеред хати. Знадвору ішов сірий та нудний ранок. Іван боявся, що через такий ранок і його і Настю опанує розпука — він цього боявся.

То-ж і стежив за жінкою. Важка робилась його ласка.

Вона намагалась говорити, але це їй не вдавалось, наче раз-у-раз ковтала якийсь біль і відвертала очі. Часами Настя ставала, опускала руки, наче забувала, що має робити далі.

Тоді стеналася і швидко-швидко бгала у вузол біля то що.

Зігнала з ліжка Марка: йому треба було до школи йти. Марко ще сонний з заплющеними очима ходив по хаті і шукав чобіт. Настя взяла його за плечі і струснула зо-зла.

— Он чоботи... переступаеш.

Потім того скинула очима на чоловіка і почервоніла, спитала чоловіка:

— Будеш снідати? — і блідо посміхнулась: — Що я? Будемо снідати зараз.

Іван уперто наглядав за нею. За всяку ціну йому треба було при-
тамувати жаль.

Ранок, справді, був важкий, як оливо. Робітничі будиночки сіріли, як замшілі плями. Поодинокі робітники вихвачувались з воріт і поспішали на роботу; декотрі оглядались на Рябоконів і дивились запитливо.

В кожного під пахою червоне завинятко. Загортались у куфайку і бігли, поспішали.

Гудок туго загув і дуднів у простори олив'яні, міг бути дощ навіть. На розі стрівся Ганчар:

— Ку... куди?

Іван махнув правою рукою (у лівій мав вузол) у напрямі до автобусної зупинки. Його шкірянка змокрила від поранкової вохкості. Настя поспішала так, що Іван не встиг нічого сказати Ганчареві.

Під стовпом, де був напис „зупинка“, Настя стала і прихилилась. Іван поклав вузол на лавку. Обое мовчали. Здалеки зажовтів автобус — і зближався, бликаючи склами.

Раптом Настя швидко-швидко закліпала повіками і одвернувшись вибухла плачем. Іван зціпив зуби і прикусив губу...

Ступнув був до Насті — але нічого не сказав, втримався. З невимовним жалем та болем дивився, як Настини плечі скидались від ридання. Вона, очевидячки, не могла стримати тієї великої сили — плачу, і він вибухав дедалі з новими нападами.

Люди почали звертати увагу, чого жінка плакала? і чого чоловік стояв безпричетний, не розважав її?

— Нащо... ти мене гу-губиш? — прошепотіла Настя. Затуляла лице руками і сльози прискакали крізь пальці.

Щоб заглушити біль і не відповідати на докір, Іван схопив мерщій вузол і став у чергу.

До Насті підійшов міліціонер і голосно спитав:

— В чом дело, громадянка?

Тоді Іван підійшов до його і пояснив. Міліціонер відійшов на своє місце.

В останню хвилину нагодився Ілько, кинув недбало:

— Ідете? А потім того, побачивши заплакані очі в Насті, поспитав: — Що тобі таке, Насте?

— Не твоє діло, брутально grimнув Іван. — Проходь.

Ілько одійшов геть. На Івана закипіла злість, що він справді? Яке має право так поводитись хоча би й з братом? а також... а також... і з Настею?

Повернувшись на Залізничну, щоб спитати, хоч у Марка, чого то Настя плакала?

Марко сказав тільки свій хлоп'ячий здогад, що мабуть „не хоче дитини вирізувати“.

Якої дитини? а потім, догадавшись, він вийшов... зробилась шкода Насті, так шкода. Якби він був на місці Івановім, не дозволив би собі такого.

І знов зусиллям волі прогнав від себе це.

Справді, яке йому, Ількові, діло до Насті? — думав потім. Хай живуть, як хочуть.

Але зате за Лінде слідкував майже свідомо.

Вивчав до найдрібнішої рисочки ненавидне обличчя свого ворога, до нестерпу ненавидний йому був сухий оцей горбатий ніс, противна була випнута та поголена нижня губа, що, здавалось, показувала зневагу і погрозу йому, Ількові.

Ворог сильний був, бо великий уряд держав Лінде — того й Наташа клала охоче свою руку йому на кульшу. Наташа по давньому носила папери на підпис...

Що чинилося в кабінеті в Лінде — це викликало найгостріші уявлення, найболючіші в Ілька. І це все тим більше, що й до його, Ілька, Наташа не кидала „зальотів“, лише держала на певній віддалі.

Затримувала ж свій золотий погляд (з сухозліткою) в його заблуканим погляді і голубила ним його чорні повні брови. Від напруження, шукання - сподівання Ількова довга постать хилиталася, п'яніла.

Це було якесь безумство. До чого воно призведе? могло призвести?

„Сторія“ з кіном не повторювалась. Він же пак сам собі не міг здати справу з того колишнього Наташиного вчинку — коли вона пішла була з ним до кіна.

Одержав якось був листа анонімного. В листі докладно розповіджено про деякі речі. „Коли німці приїжджали, на щирі „Вівдені“ слова: „правда-ж, Ілюша, ти мене любиш“, ти нічого не сказав і тим засоромив її. Це дрібний факт. Далі: „Вівдя“ тоді посварились з Наташею через тебе і Наташа тоді сказала їй „Просить не буду, а щоб її верх був, пішла з тобою до кіна?.. Ілько не поймав віри цьому всьому — це чиєсь хитрування було, можливо „Вівдине“.

... Лінде ж стояв тепер раз-у-раз перед очима, рука до руки з Наташею. Ця думка, як запала йому в голову, та так і ходив з нею скрізь.

Вночі прийшла до його думка: треба вбити Лінде. Але потім самому зробилось страшно: „це безглуздя — вчинити отаку злість“. Став лякатися після того револьвера, але не міг брати його з собою, бо йому стало здаватись, що й Лінде такої думки про його.

Кінець кінцем йому вдалося переконати таки себе, що це — носити важке залізо револьвера в кишені — це йому потрібне для самооборони.

(Кінець буде)